

Malíř, Jiří

K vyhraňování třídněpolitického profilu českých politických stran na Moravě před první světovou válkou

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1983, vol. 32, iss. C30, pp. [53]-68

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102218>

Access Date: 21. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JIŘÍ MALÍŘ

K VYHRAŇOVÁNÍ TŘÍDNĚPOLITICKÉHO PROFILU ČESKÝCH POLITICKÝCH STRAN NA MORAVĚ PŘED PRVNÍ SVĚTOVOU VÁLKOU

Ve vývoji politického stranictví v českých zemích můžeme v období před první světovou válkou pozorovat důležité vývojové posuny, které v mnohém ovlivnily politické poměry v české společnosti i po roce 1918. Jako velmi důležité se z tohoto hlediska jeví zejména období od poloviny 90. let 19. století do konce prvního desetiletí 20. století, kdy v dynamickém procesu politické diferenciaci vykrytalizoval systém českých politických stran. V tomto období však nešlo jen o vznik nových politických stran a jejich zapojení do soukolí politického a mocenského zápasu v české společnosti i v celém Předlitavsku, ale také o závažné změny v samotné struktuře politických stran, které byly provázeny modifikací funkce politických stran ve vývoji společnosti.

Jestliže do 90. let i v našem prostředí převládal tzv. honorační typ politických stran, pro které byla charakteristická nedokonalá organizační forma, orientace na parlamentní formy politické činnosti, malá členská základna, regrutující se ze zámožnějších vrstev, rozhodující postavení několika málo vůdců, na přelomu 19. a 20. století lze i v českých zemích pozorovat důležité strukturální změny, které signalizovaly, že ve vývoji českých politických stran docházelo v této době k procesu označovanému většinou jako nástup tzv. masových politických stran.¹

Tyto změny nesoučivaly pouze v rozšíření členské základny a její demokratizaci, v upevnění organizační struktury stávajících politických stran i v jejich vzrůstajícím zájmu o voliče, ale také v ostřejším vyhraňování třídního, zájmového charakteru jednotlivých politických stran a nových

¹ Označení „honační“, resp. elitní politická strana se vžilo díky pracím M. Webera. O problematice vývoje struktury politických stran srov. ze starších prací: M. Weber, *Politika jako povolání*. Praha 1929; též, *Wirtschaft und Gesellschaft*, sv. 1., Tübingen 1925; R. Michels, *Strany a vůdcové* (Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie), Praha 1931; E. Beneš, *Stranictví*, Praha 1912; J. Mertl, *Politické strany, jejich základy a typy v dnešním světě*, Praha 1931; R. Michels, *Über die Kriterien der Bildung und Entwicklung politischer Parteien*, Schmollers Jahrbuch, 51/1927, sv. 2, 509–531. O marxistickém pojetí politických stran srov. J. Malíř, *K aplikaci marxisticko-leninského pojetí politické strany v historii*, ČMM 96, 1977, 171–184, kde také další literatura.

formách politického působení. Proto přerod tzv. honoračních stran ve strany masové bývá někdy označován také jako přerod „všenárodních“ stran ve strany zájmové, i když každé z obou označení zdůrazňuje poněkud odlišné stránky vývoje politického stranicví. Strany, které se dříve prohlašovaly za strany hájící zájmy celého národa, už nebyly za nových podmínek navozených nástupem imperialistického stadia kapitalismu nadále schopny ani navenek tuto roli hrát. Vznik nových politických stran na přelomu 19. a 20. století totiž zužoval sociální základnu a rasion d'etre starších „všenárodních“ stran a činil z nich strany, které stále zřetelněji reprezentovaly konkrétní sociální vrstvy a třídy. Tento proces úzce souvisel s rozšířením volebního práva v Předlitavsku v letech 1896/1897 a 1906/1907 a zvláště se zostrněním třídněpolitického boje mezi sociální demokracií a ostatními buržoazními politickými stranami. Týkal se zvláště původních liberálních stran — národní svobodomyšlné (mladočeské) v Čechách a lidové na Moravě — které po porážce staročechů v 90. letech 19. století stály v čele českého politického tábora a prohlašovaly se za reprezentanty celého českého národa.

Otázka, kdy k těmto změnám u jednotlivých stran docházelo a jaký byl jejich rozsah, není zatím spolehlivě objasněna. Jestliže dosavadní výzkumy dávají nahlédnout, že v případě mladočeské strany tato strana prakticky už od poloviny 90. let, kdy se rozešla s maloburžoazním radikalismem reprezentovaným později stranou radikálně státoprávní, radikálně pokrokovou a národně sociální, rychle spěla k otevřenému hájení zájmů silicí české průmyslové a obchodní buržoazie, jehož vnějším výrazem bylo nastoupení tzv. pozitivní politiky,² lidová strana na Moravě, která jinak bývá považována za obdobu mladočeské strany na Moravě, ještě dlouho zůstávala zakotvena v původní maloburžoazní základně. Určit kdy, za jakých okolností a s jakými výsledky se měnil původní „maloburžoazní“ charakter lidové strany, by mělo být úkolem tohoto příspěvku. Vycházíme při tom z předpokladu, že k vyhranění třídněpolitického profilu této vůdčí strany české buržoazie na Moravě mohlo dojít v období zformování systému českých politických stran na Moravě, které spadalo do let 1896 až 1909.

Lidová strana na Moravě vstupovala do tohoto období jako strana svou sociální členskou základnou a politikou maloburžoazní.³ I když se oficiálně vyhlášovala za stranu „všenárodní“, která měla hájit zájmy všech vrstev, soustřeďovala ve skutečnosti svou politiku od svého vzniku v roce 1891 na podchycení a udržení středních vrstev venkova a měst (zámožnějšího rolnictva, řemeslníků, drobných malovýrobců, nižšího úřednictva a inte-

² O vývoji a hodnocení mladočeské strany srov. T. Vojtěch, *Mladočeši a boj o politickou moc v Čechách*, Praha 1980; S. B. Winters, *The Young Czech Party (1874–1914): An Appraisal*, *Slavic Review* 28, 1969, 426–444; též, *Kramář, Kaizl and the Hegemony of the Young Czech Party 1891–1901*. In: *The Czech Renaissance of the Nineteenth Century*. Ed. P. Brock and H. Gordon Skilling, Toronto 1970, 282–314; B. M. Garver, *The Reorientation of Czech Politics in the 1890's; A Step toward an Independent Czechoslovakia?* In: Mezinárodní konference k 50. výročí Československé republiky, Praha 1968, 45–113; též, *The Young Czech Party 1874–1901 and the Emergence of Multi-Party System*, New Haven—London 1978.

³ O vývoji lidové strany na Moravě do roku 1896 srov. J. Pernes, *Vznik a počátky lidové strany na Moravě 1889–1896*, Brno 1975 (rkp. disertační práce).

ligenci), o jejichž příjezdu musela od počátku zápasit se staročechy a později i klerikály. Proto také na svém sjezdu v roce 1896 přistoupila k přijetí zvláštního rolnického a živnostenského programu a k formulování „středostavovské“ politické koncepce, která měla sladit a prosazovat požadavky venkovské a městské maloburžoazie. Využívala při tom skutečnosti, že rolnictvo na Moravě s ohledem na nerozvinutost české průmyslové buržoazie, na silné klerikální agrární hnutí i národnostní situaci mnohých moravských měst váhalo s úplným politickým osamostatněním mnohem déle než agrární hnutí v Čechách. Většina venkovské maloburžoazie se tak politicky k lidové straně hlásila ještě v první třetině 10. let. K udržení maloburžoazních sociálních vrstev, radikalizovaných na jedné straně hospodářskou situací malovýroby, na druhé straně dělnickým hnutím, sloužil lidové straně nejen vystupňovaný nacionalismus a akceptování umírněných sociálně reformních požadavků, ale také hospodářský antisemitismus, který byl na zmíněném sjezdu v roce 1896 přijat za integrální součást programu strany.

Maloburžoazní sociální základna lidové strany také umožňovala, aby se lidovci ještě ve druhé polovině 90. let slovně stavěli proti velkokapitálu a velkoburžoazii, jejich postoje však nebyly podmíněny jen třídě, ale především nacionálně. Lidová strana naopak už v této době představovala potencionální reprezentantku rodící se české buržoazie, která ovšem jen s obtížemi hledala prostředky k prosazení svých cílů vůči mocné buržoazii německé a jejímu velkokapitálu. Svědčil o tom zájem lidovců a rozvoj českého hospodářského podnikání na Moravě a podpora, kterou mu lidová strana projevovala, ale také odmítavý vztah k revolučnímu řešení sociálních rozporů a stále vyhraněnější poměr k dělnickému hnutí. Záměry udržet, resp. znovuzískat vliv na dělnické hnutí byly v souvislosti se samostatným postupem dělnictva vedeného sociální demokracií při volbách do říšské rady v roce 1897 vystřídaný snahou omezit vliv sociální demokracie na dělnictvo a posílit v něm nacionalistické a revizionistické tendence. Jen částečně se tyto záměry lidovcům podařily, když dočasně získali politický „patronát“ nad vznikajícím hnutím národních dělníků a později vzniklou stranou národně sociální.⁴

Příčiny přetrvávání maloburžoazního charakteru lidové strany ještě ve druhé polovině 90. let spočívaly v nerozvinutosti a zaostávání české buržoazie na Moravě jak vzhledem k německé buržoazii na Moravě, tak vzhledem k české buržoazii v Čechách. Rozpory mezi průmyslovými a agrárními zájmy tak s ohledem na nepočetnost české buržoazie a silný podíl středního rolnictva na politice lidovců mohly na půdě lidové strany vystupovat jen v zárodečné podobě. Na rozdíl od mladočechů v Čechách se proto lidové straně dařilo eliminovat samostatné politické aspirace agrárního hnutí i radikálních maloburžoazních politických frakcí ještě na počátku 20. století.

⁴ Vývoje lidové strany po roce 1896 se dotýkají jednak starší práce V. Šlesingera, *Z bojů o pokrokovou Moravu 1890–1918*, Brno 1947, a R. Fischera, *Pokroková Morava 1893–1918 I–II*, Praha 1937, jednak práce J. Kolečky, „*Moravský pakt*“ z roku 1905, *ČsČH* 4, 1956, 590–615, F. Třeštika, *Politika a vývoj lidové strany na Moravě v letech 1896–1909*, Brno 1971 (rkp. disertační práce), přičemž náš příspěvek vychází z rukopisu autorovy rozsáhlejší samostatné práce o lidové straně.

„Středostavovská jednota zájmů“, o kterou lidová strana jako reprezentantka venkovské a městské maloburžoazie usilovala, se však natrvalo nemohla stát východiskem její politiky. Už proto ne, že prohlubující se třídní rozporny v české společnosti, vzrůst mocenských ambicí české buržoazie i zesílení konzervativně klerikálního politického proudu na Moravě posilovaly odstředivé tendence jednotlivých sociálních skupin. Politické postavení lidové strany v jednotlivých vrstvách české společnosti bylo podlamováno nejen důslednější sociální a politickou polarizací českého národa na Moravě, ale také krizí mladočeské politiky ve Vídni, jejíž neúspěchy lidovci sdíleli.

V průběhu prvního desetiletí 20. století došlo proto v poměru lidové strany k jednotlivým společenským vrstvám a třídám ke značným posunům. Navzdory nebezpečné konkurenci klerikálního hnutí a pod vlivem silicích agrárních zájmů zámožnějšího rolnictva inspirovaného příkladem agrární strany v Čechách spěla vesnická maloburžoazie a buržoazie na Moravě, reprezentovaná Selskou jednotou pro Moravu v Olomouci, k politickému osamostatnění v podobě roku 1904 založené agrární strany.⁵

Příklon lidové strany k oportunní politice mladočechů, kteří v této době již otevřeně sledovali dalekosáhlé mocenské aspirace české buržoazie v monarchii, na jedné straně a kompromisní řešení národnostních poměrů na Moravě (česko-německé „smiřovačky“, moravský pakt), stejně jako vlačnost lidovců v otázkách sociální povahy na straně druhé však lidové straně odcizovaly nejen venkovskou maloburžoazii a buržoazii, ale také opoziční maloburžoazii a inteligenci měst. Vymanění národně sociálního politického hnutí z vlivu lidové strany (po volbách v roce 1901), zformování moravských stoupenců tzv. mladých politických stran v Čechách v politické hnutí moravských pokrokářů i separatistické snahy živnostenského politického hnutí znamenaly, jak také ukázaly výsledky zemských voleb v roce 1906, v nichž lidová strana utrpěla značné ztráty, že sociálně třídní základna lidové strany se v polovině desátých let zúžila v podstatě jen na část městské maloburžoazie a inteligence, formující se buržoazie a zbytky středního rolnictva.⁶

Lidová strana se ovšem ani v situaci, do níž se dostala po volbách v roce 1906 nevzdávala záměru obhájit své pozice v maloburžoazních vrstvách měst i venkova, které držela před rozšířením volebního práva na moravský zemský sněm. Prostředkem k naplnění tohoto záměru se stal návrat k celkové opoziční taktice, která umožnila sblížení a nakonec v roce 1909 přímo sloučení lidové strany s moravskou pokrokovou stranou, ale také nové celkově účinnější formy a metody politického působení.

Rozhodujícím mezníkem v procesu vyhraňování politickotřídního profilu lidové strany jako i dalších stran se totiž staly nové podmínky masového politického boje vytvořené zavedením všeobecného volebního práva

⁵ P. Pospěch, *Založení agrární strany na Moravě*, ČMM 100, 1981, 255–271.

⁶ O separaci pokrokářů od lidové strany srov. autorovy práce v VVM (29, 1977, 22–36), SPFFBÚ (C 21–22, 1975, 101–122; C 25–26, 1978–1979, 99–129) a ČsČH (28, 1980, 828–862). O formování živnostenského politického hnutí: J. Malíř, *Politizace českého živnostenského hnutí na Moravě do r. 1909*, ČMM 101, 1982, 283–309; O počátcích národně sociální strany viz J. Mikulka, *Vznik a počátky národně sociální strany na Moravě v letech 1897–1901*, ČMM 102, 1983 (v tisku).

v Předlitavsku. Volby do říšské rady v roce 1907, konané poprvé na principu všeobecného volebního práva, a ještě více každodenní boj o voliče nutily lidovou stranu, aby v úsilí o udržení maloburžoazního voličstva zřetelněji než kdykoli dříve vymezila svůj poměr k jednotlivým sociálním vrstvám a skupinám. Protože však tyto sociální kategorie obyvatelstva našly své politické mluvčí v jiných stranách, hledala k nim lidová strana cestu nejprve přes spolupráci s těmito stranami. V přípravách na volby v roce 1907 usilovala lidová strana především o spolupráci s pokrokáři, agrární stranou a se sociální demokracií, neboť jen tak mohla zabránit masovému odklonu maloburžoazního voličstva a podržet svůj dosavadní význam v českém politickém táboře na Moravě, ve skutečnosti se však maloburžoazním sociálním vrstvám vzdalovala.⁷

Prvním krokem v tomto procesu se stalo ostré vyhranění poměru lidové strany k socialistickému dělnictvu reprezentovanému sociální demokracií. Původní představy Stránského vedení lidové strany o protiklerikálním bloku českých stran v čele s lidovci byly brzy po volbách na zemský sněm v roce 1906 mařeny stavovskou politikou agrárníků, ale především neochotou sociální demokracie k volebním mesaliancím a jejím samostatným postupem na zemském sněmu i ve volebních přípravách.⁸ V ústředí strany proto stále více nacházely příznivé přijetí ty hlasy, které přicházely ze schůzí lidoveckých organizací a volaly po volební spolupráci s agrárníky, pokrokáři i národními sociály proti klerikálům, ale také proti sociálním demokratům.⁹

Stále rezervovanější postoj k sociální demokracii byl lidovci zdůvodňován rozdíly mezi sociálním demokratismem a liberalismem, k jehož „renovovanému“ praporu se lidová strana hlásila.¹⁰ Na rozdíl od 90. let, kdy lidovci zatracovali sociální demokraty pro jejich údajnou národní indiferentnost, nyní vzhledem k pozicím, které sociální demokracie získala, byli nuceni jim přiznat místo v českém politickém životě, o to nebezpečnějšího soupeře v nich však viděli.¹¹ Snažili se proto odvést pozornost dělnického

⁷ J. Malíř, *Pokrokové hnutí na Moravě II*, SPFFBU C 25–26, 1978–1979, 108–109.

⁸ Agrárníci odmítli společný postup s lidovci na poradě poslanců českých stran na Moravě 18. 1. 1907, sociální demokraté demonstrovali svůj samostatný volební postup organizováním vlastních kandidatur ve všech volebních okresech. *Rovnost* 23, 12. 3. 1907, č. 59, s. 1 (dále citace dobového tisku zkrácené v pořadí: název, ročník, datum, číslo, strana), a 4. 5. 1907, 102, 2–3.

⁹ Srov. dopis E. Parmy V. Šílenému ze 17. 1. 1907. Státní oblastní archiv Brno (dále jen SOAB), pozůstalost V. Šíleného (dále jen G 68), k. 26, Lidový klub. Proti-sociálně demokratický kurs byl ovšem zakrýván tezí o potřebě výběru nejschopnějších kandidátů ze všech stran.

¹⁰ „Moderní liberalismus bude usilovat nejen o stejnou svobodu myšlení a práce pro všechny lidi, ale také o zajištění podmínek životních, bez nichž svoboda není nic platná. Ve snahách o (...) zespolečenštění velikých podniků veřejných a při všech ostatních sociálně-politických reformách půjdou liberálové nepochybně po boku socialismu. Ale budou jej potíratí tím houževnatěji, kde bude omezovat volnost individua (...) a kdekoli bude chtít nivelizovat, co se vlastní silou vzpíná nad průměr. Proti sociálně-demokratické šabloně bude moderní liberalismus hájit starý, ale vždy moderní princip co největší autonomie jednotlivcov.“ *Lidové noviny* (dále jen LN) 15, 30. 1. 1907, 30, 1.

¹¹ „Proti reakci půjdou svobodomyšlní lidé ještě mnohokrát společně se sociálními demokraty, ale proti vyrůstání této strany v činitele vůdčího, kdyby nastalo takové

hnutí od třídního boje na pole nacionálního zápasu, a když se jim tyto záměry nedařily, usilovali narůstající politickou váhu sociální demokracie všemožnými způsoby co nejvíce umenšit. Protože nemohli popřít, že postoje sociálních demokratů k národnostní problematice se přiblížily stanoviskům buržoazních politických stran, neváhali tyto postoje znevažovat a očerňovat. K přiznání protisociálně demokratické orientaci ve volbách se pak lidovci otevřeně přihlásili, když bylo rozhodnuto o volební součinnosti lidové strany s pokrokaři.¹²

Celá předvolební kampaň tak poddhalila třídní pozadí skutečného přístupu lidové strany k sociální demokracii i dělnictvu vůbec. Oproti dřívějšímu zastírání negativního postoje lidové strany k teorii a praxi třídního boje socialistického dělnictva nacionálními zřeteli argumentovala lidová strana před volbami do říšské rady v roce 1907 jinými, pro její třídní stanovisko příznačnými prostředky. Šířila tvrzení, že třídní zájmy sociální demokracii organizovaného dělnictva jsou nebezpečné zájmům ostatních, zvláště středních vrstev: „Tím, že odstraněno bylo zájmové zastoupení, nebylo ještě řečeno, že obětovány býti mají zájmy všech stavů straně jediné — sociální demokracii. Naopak, musí se říci upřímně středním stavům, jaké nebezpečí jim hrozí, aby věděly, co jim ukládají životní jejich zájmy v den volby.“¹³

Vyhrocení protisociálně demokratického postupu lidovců svědčilo o zvýšeném úsilí lidové strany udržet si vliv na maloburžoazní voličstvo, které — existenčně tísněno velkokapitálem — bylo za prohlubující se sociální a třídní diferenciaci české společnosti stále méně ochotno následovat neúspěšnou politiku „všenárodních stran“ a naopak příznivě reagovalo na všechny projevy sociálněji motivované politiky včetně politiky sociální demokracie. Stavění hospodářských zájmů maloburžoazie do protikladu s třídní politikou socialistického dělnictva se tak lidové straně stávalo zbrani, která měla radikalizované maloburžoazní voliče odvést od sociálního programu sociální demokracie. Zároveň bylo prostředkem třídně podmíněného postupu lidové strany nejen proti sociálně demokratickému dělnickému hnutí, ale také proti ostatním skupinám české maloburžoazie a buržoazie hledajícím uplatnění ve stavovské politice agrárníků a živnostenského hnutí a v konzervativní politice klerikálů a staročechů.

Průběh a výsledky voleb v roce 1907 ovšem jasně prokázaly neúspěšnost této taktiky. Z voleb vyšli přes protisociálně demokratické spojenectví lidovců s ostatními českými politickými stranami v užších volbách s úspěchem jak sociální demokraté, tak agrárníci a klerikálové, zatímco lidová strana utrpěla značné ztráty.¹⁴ I když se úsilí o sladění zájmů středních

nebezpečí, budou se muset bránit do krajnosti (...). Buržoazie musí nechat veškeré politické sentimentality a musí se chopiti práce stejně energicky, jak to dovedou socialisté. Třídní stanovisko je buržoazii nepřijatelné. Také mezinárodní základ socialistické organizace je nepřijatelný přes všechny záruky národnostní rovnoprávnosti.“ LN 24, 28. 12. 1906, 358, 1.

¹² LN 15, 21. 2. 1907, 52, 1; 20. 4. 1907, 108, 1; Rovnost 23, 5. 4. 1907, 78, 1.

¹³ LN 15, 24. 4. 1907, 112, 1. Zvláště nepřátelsky se k sociální demokracii stavělo prostějovské křídlo lidové strany. Hlasy z Hané (dále jen HzH) 26, 10. 4. 1907, 39, 1–2; 17. 4. 1907, 42, 1–2; 5. 5. 1907, 50, 1.

¹⁴ Zatímco ve volbách v roce 1897 získali lidovci více jak polovinu českých poslaneckých mandátů z Moravy a ve volbách roku 1901 ještě více jak jednu třetinu,

vrstev měst a venkova ukázalo být iluzorní, lidová strana záměr udržet maloburžoazní voličstvo neopustila ani po volbách v roce 1907.

Přetrvávání zájmu lidovců o rolnictvo dokumentoval zejména vznik a činnost Selské jednoty pro Moravu v Brně, ustavené 15. 5. 1905 pod patronací lidové strany jako protiváha proti bývalé Selské jednotě pro Moravu v Olomouci, která se po založení agrární strany jako součást této strany přeměnila 4. 3. 1905 ve Sdružení českých zemědělců pro markrabství moravské a vévodství slezské. Tento pokus zachovat prostřednictvím nové rolnické organizace lidové straně alespoň část rolnictva vycházel ze skutečnosti, že agrární strana se zatím opírala převážně jen o agrární hnutí na Hané, zatímco ostatní oblasti zůstávaly ještě mimo její vliv.¹⁵

Nová Selská jednota ovšem po svém vzniku vyvíjela jen malou činnost, neboť její členská základna byla velmi úzká a rekrutovala se převážně z Brněnska a jihozápadní Moravy. Teprve na jaře 1908 po příchodu nového tajemníka V. Šlesingera nabylo její působení většího rozsahu. Byl zformován důvěrnický sbor a budovány organizace jednoty v jednotlivých okresech. Vedení jednoty zároveň zahájilo rozsáhlou agitační kampaň, která směřovala k obhajobě opoziční politiky lidové strany a propagaci jejího rolnického programu. Zápas lidové strany o rolnictvo tím nabyl mnohem organizovanějších forem. Lidová strana v této době dokonce přistoupila k organizování Selského dorostu, organizace, která měla podchytit mladou generaci rolnictva.¹⁶

Ruku v ruce s budováním pozic lidové strany na venkově šly její útoky proti agrární straně. Lidovci útočili zejména proti její spolupráci s katolicko-národní stranou, aby zdiskreditovali konzervativní vedení agrární strany alespoň v očích antiklerikálního venkovského voličstva. Využívali přitom rozbrojů mezi konzervativním křídlem agrární strany vedeným J. Vacou a relativně pokrokovějším křídlem na čele s F. Staňkem. Tento postup naznačoval, že se lidovci nevzdávali možnosti získat agrárníky pro konkurenční boj s klerikály a připoutat je těsněji k vlastní opoziční politické linii, i když agrární strana stále zaujímalá vyhraněná stavovská stanoviska, která směřovala proti hospodářskému liberalismu lidové strany.¹⁷ Výkonný výbor lidové strany přijal 21. 2. 1908 dokonce rozhodnutí „vyjednávat s agrární stranou, by se opět připojila k lidové straně“.¹⁸ Na schůzi Selské jednoty 25. 3. 1908 v Batelově pak byla lidoveckým rolnictvem přijata rezoluce, která se obracela na agrárnícké poslance F. Staňka a M. Rychnovského, aby „působili ve straně své pro změnu taktiky vůči vládě ve smyslu opozičním“.¹⁹

Rozdíl mezi politickotřídními zájmy, které sledovala lidová strana, a potřebami zámožného rolnictva však už byly natolik velké, že znemož-

v roce 1907 obdrželi pouze asi pětinu mandátů. Získali 6 poslaneckých míst (z nichž dvě brzy ztratili) oproti 10 katolickonárodním, 5 sociálně demokratickým, 5 agrárníckým, 3 staročeským a 1 pokrokařskému.

¹⁵ SOAB B 26, k. 2499, sg. 336 Selská jednota v Brně; LN 13, 28. 3. 1905, 71, 4; 31. 3. 1907, 74, 3; Selské listy (týdeník) 1, 31. 3. 1905, 13, 1;

¹⁶ SOAB B 26, k. 2499, sg. 336; LN 16, 14. 2. 1908, 44, 2; 13. 4. 1908, 103, 4; 2. 6. 1908, 151, 2 (ranní).

¹⁷ Selské listy (týdeník) 2, 7. 12. 1906, 49, 1–2; LN 16, 22. 2. 1908, 52, 1.

¹⁸ SOAB G 68, k. 26. Lidový klub, 21. 2. 1908.

¹⁹ LN 16, 27. 3. 1908, 86, 2 (ranní).

ňovaly, aby rozsáhlá organizační a agitační kampaň lidovců na venkově dosáhla podstatnějších úspěchů mezi venkovským voličstvem.²⁰ Její boj o celkovou politickou orientaci agrární strany však, jak ukázalo utvoření tzv. bloku pokrokových stran v roce 1911, v němž proti konzervativním stranám s lidovou stranou a sociální demokracií spolupracovala i agrární strana, nevyšel úplně naprázdno.

Přestože se lidová strana boje o venkovské voliče dobrovolně ani později nevzdávala, převažující neúspěchy a zájmová diferenciacce ji po roce 1907 vedly stále více k orientaci hlavně na městské obyvatelstvo. Za situace, kdy české kapitalistické podnikání na Moravě jen pomalu přerůstalo rámec maloburžoazních živností, se zvýšený zájem lidové strany o městské voliče týkal především maloburžoazních vrstev, kde měl už svou tradici. S růstem politických ambicí městské maloburžoazie v podobě živnostenského politického hnutí, s nímž bylo od poloviny desátých let nutno počítat, a zároveň se zvýšeným úsilím ostatních politických stran o politické vedení maloburžoazie však „živnostenská“ akce lidové strany nabývala po volbách v roce 1907 nového charakteru.

Představitelé lidovců se jako dříve v hojném počtu zúčastňovali sjezdů a schůzí živnostenských korporací, na nichž prezentovali lidovou stranu jako zastánkyni maloburžoazních zájmů,²¹ zároveň ale přistupovali k systematictějšímu zajišťování pozic své strany v maloburžoazních vrstvách. Kromě zvýšené podpory živnostenských požadavků mělo být živnostenstvo k lidové straně připoutáno hlavně budováním živnostenských organizací přímo pod vlastní patronací. Výkonný výbor lidové strany na schůzích 21. 2. a 3. 3. 1908 přijal návrh poslance K. Albrechta, exponenta lidovců v živnostenstvu, aby na zemském sněmu bylo vytvořeno sdružení živnostenských poslanců. Tento návrh, který byl předložen také sjezdu živnostenských společenstev 6. 9. 1908, směřoval jak k otupení samostatných politických aspirací živnostníků, tak k získání rozhodujícího postavení v novém orgánu. S podobnými záměry byl spojen návrh K. Albrechta na utvoření tzv. společného poradního sboru českých ústředních korporací živnostenských na Moravě, který měl být koordinačním orgánem všech živnostenských organizací. Ustavením tohoto sboru 25. 6. 1908 s K. Albrechtem v čele se lidová strana snažila kontrolovat živnostenské hnutí a předejít jeho samostatnému politickému soustředění.²² Nevzdávala se ale přitom ani úsilí udržet dobré vztahy přímo s existujícími živnostenskými korporacemi, hlavně se Zemskou jednotou živnostenských společenstev a zemskou živnostenskou radou. Činitelé lidové strany proto často přijímali účast na jejich akcích, stavěli se za jejich podporu i na zemském sněmu, zejména ale své snahy zaměřili k tomu, aby ve vedení těchto organizací stáli lidé blízcí lidové straně.

Protože ani tyto kroky nedostačovaly k tomu, aby lidové straně udržely městské maloburžoazní vrstvy, přistoupilo vedení strany k budování vlast-

²⁰ Otevřeněji se tyto rozpory projeví např. v postojích k uzavření obchodní smlouvy se Srbskem. Lidová strana nesouhlasila s celkovou orientací smlouvy, protože smlouva vycházela vstříc agrárním zájmům na úkor průmyslu.

²¹ Např. na sjezdu živnostnictva 8. a 9. 11. 1907 v Brně. SOAB G 68, k. 56. Živnosti, 16. 11. 1907.

²² LN 16, 22. 2. 1908, 52, 2 (ranní); 4. 3. 1908, 63, 2 (ranní); 27. 6. 1908, 174, 1–2.

ni politické organizace živnostenstva — Řemeslnicko-živnostenské jednoty pro Moravu se sídlem v Brně. Oficiálně měl nový spolek, který byl ustaven 22. 3. 1908, pečovat o to, „aby lidová strana všude hájila zájmy živnostenstva“, ve skutečnosti se měl — podobně jako Selská jednota na venkově — stát baštou lidovců v maloburžoazních vrstvách měst.²³

Úzké sepětí Řemeslnicko-živnostenské jednoty se zájmy lidové strany se projevilo v propojení její činnosti se Selskou jednotou v duchu „středostavovské politiky“. Vedení lidové strany, které chápalo rolnickou a živnostenskou politiku v jedné rovině, rozvíjelo organizační a agitační působení obou svých satelitních organizací v těsné návaznosti. Oba spolky pořádaly společně veřejné schůze, na nichž vytyčovaly jak živnostenské, tak rolnické požadavky a přijímaly členstvo stejně z řad rolnictva jako živnostenstva.²⁴

Všechny zvýšený zájem lidové strany o živnostnictvo nezabránil separátnímu politickému postupu části živnostnictva. I když se původně jednalo pouze o akci živnostníků z Prostějovska soustředěných kolem listu Zpravodaj, kteří se 20. 4. 1908 prohlásili pro založení samostatné živnostenské strany, postupně se k ní přidávaly další skupiny, takže lidová strana se brzy musela vyrovnat s faktem oficiálního ustavení živnostenské strany na sjezdu 4. až 6. 1. 1909 v Prostějově.²⁵

Jestliže politické osamostatnění agrárního hnutí postihlo lidovou stranu velmi citelně, pak založení živnostenské strany na jejich pozicích v maloburžoazních vrstvách měst příliš mnoho nezměnilo. Bylo tomu tak nejen proto, že nová strana nezískala ani mezi městskou maloburžoazií většího rozšíření, ale zejména proto, že lidová strana v této době posílila svůj vliv na střední vrstvy ve městech fúzí s maloburžoazní pokrokovou stranou.²⁶ Převažující „středostavovský“ charakter lidové a pokrokové strany, který jim umožnil, aby navzájem splynuly, nebyl ovšem stejného zrna. Zatímco pokroková strana představovala svým sociálním zájmem stranu především inteligence a části městské maloburžoazie, lidová strana reprezentovala vedle městské maloburžoazie a inteligence také ještě část středního rolnictva a stále vehementněji se v ní o slovo hlásila i sílicí buržoazie.²⁷

²³ Předsedou se stal F. Stůna a místopředsedou K. Albrecht, oba členové výkonného výboru lidové strany. LN 16, 23. 3. 1908, 82, 1–2.

²⁴ Příležitostí k pokusu o sjednocení živnostenské a rolnické politiky lidové strany se stala dobově aktuální otázka starobního a invalidního pojištění, která byla předmětem společných akcí obou organizací lidové strany.

²⁵ HZH 27, 23. 4. 1908, 46, 3; Řemeslnicko-živnostenské listy 12, 3. 10. 1908, 15, 1; HZH, 28, 6. 1. 1909, 2, 1–2; Zpravodaj 5, 9. 1. 1909, 1, 1–3; Moravský živnostník 8, 20. 1. 1909, 2, 1. Srov. též: J. Malíř, Politizace českého živnostenského hnutí na Moravě do roku 1909, ČMM 101, 1982, 283–309; P. Marek, K založení živnostenské strany na Moravě. ČMM 132, 1983 (v tisku).

²⁶ Živnostenská strana dlouho nemohla nabídnout voličům více než vymáhání subvencí. Srov. korespondenci vedení strany s O. Pražákem. SOAB G 61, k. 12, 10. 2. 1909, 24. 8. 1909. Názory lidovců a pokrokářů na živnostenskou politiku se shodovaly, takže zfúzovaná lidová strana pokroková nadále odsuzovala živnostenskou politiku a sama se nadále prohlašovala za obhájkyni středních stavů. Hlasy ze západní Moravy (dále jen HzzM) 11, 6. 8. 1909, 32, 1; 19. 2. 1910, 8, 2.

²⁷ O sloučení lidové a pokrokové strany viz J. Malíř, Pokrokové hnutí na Moravě II, SPFFBU C 25–26, 1978–1979, 99–129; t ý ž, Opoziční politické hnutí inteligence a maloburžoazie na Moravě v letech 1896–1909, ČsČH 28, 1980, 828–862.

Posílení vazeb mezi lidovou stranou a vzrůstající českou buržoazií na Moravě spadalo právě do druhé poloviny prvního decénia 20. století, i když zájem o hospodářské a obchodní podnikání a o jeho vzrůst projevovala lidová strana odedávna. Původní podnikatelské aspirace lidovců však nevyjadřovaly zájmy velkokapitálu, ale naopak byly s ohledem na situaci českých podnikatelských vrstev přizpůsobeny potřebám malovýroby, která při své krizi neváhala volat o pomoc vládu.²⁸

Nerozvinutost české skutečně velkokapitalistické buržoazie nebyla jediným faktem, který i v pozdějším období hrál při vyhraňování politickotřídního profilu lidové strany důležitou úlohu. Její hospodářské a třídní zájmy do značné míry byly — jako ostatně celá česká buržoazní politika — určovány konkurenčním zápasem české buržoazie s buržoazií německou. Oproti Čechům měl tento boj na Moravě ještě na počátku 20. století mnohé příznaky zápolení malovýroby s velkovýrobou, takže odpor k velkokapitálu, který se v postojích lidovců objevoval, neznamenal odmítnutí velkokapitálu vůbec, ale jen odpor k velkokapitálu německému.²⁹ Ze stejného stanoviska byly také vedeny výzvy lidovců k podpoře českého hospodářského podnikání a rozšiřování českého kapitálu (rozuměj živnosti) a k boji o pozice v hospodářských organizacích v zemi.

Na pomalém vyhraňování čistě buržoazních zájmů v politice lidové strany měla vedle slabosti české buržoazie na Moravě podíl také její původní spjatost se zemědělskou výrobou. Dlouholetá přítomnost silného rolnického křídla v lidové straně způsobovala, že představitelé strany dlouho pohlíželi na hospodářské poměry z hlediska potřeb zámožného rolnictva. Lidová strana proto dlouho projevovala velký zájem jak o situaci řepářství a cukrovarnictví a o vývoz zemědělských produktů, tak o zemědělské záležitosti v návrzích na rakousko-uherské vyrovnání.³⁰

Důležitým faktorem, který také ovlivňoval základní třídní postoje lidové strany, bylo její úzké sepětí s mladočeskou politikou. V době hospodářské krize v roce 1901 byli představitelé lidové strany plně angažováni v mladočeském postupu. Tento stav však stále častěji narážel na odlišné potřeby českých podnikatelů na Moravě.³¹ V některých případech proto

²⁸ V. Šílený např. v roce 1899 obracel na zemském sněmu pozornost na potřebu šířit výroby i na mimorakouských trzích a navrhoval k odhytu využít rakousko-uherských konzulátů v zahraničí. Sněmovní list Moravského sněmu zemského 1898 až 1899, 164, 507–512. Stránský v zájmu malovýroby vystoupil i v rakouských delegacích s požadavkem, aby malovýrobci byly ve větším rozsahu zadávány vojenské zakázky. LÑ 12, 23. 7. 1904, 166, 1. Hlasy volající po vybudování českého velkopřemyslu zůstávaly dlouho spíše zbožným přáním některých kruhů lidové strany, hlavně prostějovské frakce, HZH 28, 18. 1. 1899, 5, 1.

²⁹ Tak byl např. motivován také návrh lidovců podaný roku 1900 na zemském sněmu, který požadavkem vyvlastnění dolů směřoval k oslabení německého velkokapitálu (V. Šílený, *Vyvlastnění uhelných dolů*, Brno 1900). Později, když Prusko chtělo zestátnit doly, lidovecký tisk k otázce vyvlastnění dolů přistupoval zamítavě. Podobně nacionální cíle sledovali lidovci požadavkem zestátnění železnic.

³⁰ Stránský a Vychodil se např. 4. 3. 1902 účastnili porady o situaci cukrovarnictví a zemědělství vzniklé po bruselské „cukerní“ konferenci.

³¹ V roce 1901 se např. A. Stránský podílel na poradách mladočeského vedení o stagnaci průmyslu, V. Šílený byl dokonce v mladočeském klubu pověřen vypracovat návrh proti šíření kartelů. Lidovečtí vůdci tlakem mladočeských hospodářských kruhů např. také omlouvali propuštění předlohy o rakousko-uherském vyrovnání, proti kterému se ostře stavěla většina lidovců.

jejich příslušníci přistupovali k samostatnému řešení hospodářskopolitických problémů a nutili tak lidovou stranu hledat cesty nezávisle na buržoazii v Čechách.³² Výrazem tohoto posunu se od jejího sjezdu v roce 1902 stalo proklamativní zdůrazňování priority požadavků české Moravy.³³

Rozvoj české buržoazie na Moravě v prvním desetiletí 20. století, podpořený v roce 1905 ústupky ze strany německé buržoazie, měnil charakter jejich vzájemného konkurenčního zápasu i její místo v české buržoazní politice. Moravský pakt národnostním rozhrančením volebních okresů zintenzívněl politický boj uvnitř českého politického tábora, nezabránil však zostřenému soupeření české buržoazie s německou, ani vystupňování třídního boje dělnictva. Skutečnost, že se už česká buržoazie nespokojovala s úlohou věčného outsidera, a naopak vehementně hledala své místo na slunci, se zákonitě musela odrazit také ve směřování lidové strany. Lidová strana i nadále protežovala především střední maloburžoazní vrstvy, ale evidentně v ní již sílil zájem o průmyslové podnikání, který se projevil nejen propagačními výzvami, ale také změněným vztahem k malovýrobě.

Lidovci při různých příležitostech odmítali názor, že maloburžoazie jako společenská vrstva je odsouzena k zániku, a zdůrazňovali, že část malovýroby má zajištěnu prosperující existenci i za převahy velkokapitálu. Lidové noviny proto tvrdily, že úkolem živnostenské politiky „není jakýsi akt milosrdenství, poskytovatí snad almužnu vymírajícímu stavu, prodlužovat uměle jeho živoření, nýbrž vhodnými opatřeními posilovati, co v malých živnostech je života schopno“.³⁴ Lidová strana tedy v této době již rezignovala na ochranářskou politiku ve prospěch maloburžoazního podnikání; místo právní ochrany malovýroby před velkovýrobou měla nastoupit živnostenská svépomoc, družstevnictví, odborné vzdělání a sociální zákonodárství. I když lidovci nevyklučovali podporu malovýroby, velkovýrobu, industrializaci a její důsledky pro malovýrobu přijímali jako fakt, kterému se malovýroba musí přizpůsobit: „Ne boj proti velkovýrobě, ale přisvojení si jejích výhod, to musí býti heslem moderního hnutí živnostenských společenstev.“³⁵ Lidová strana se tedy v nové situaci na jedné straně stále prohlašovala za obhájkyň středních vrstev, které chtěla chránit v hospodářské oblasti před tlakem velkokapitálu, v politické sféře pak jak před konzervativní politikou stavovských stran, tak před třídní politikou sociální demokracie, na druhé straně přes zdůrazňování „středostavovské politiky“ podléhala představám „modernizovaného“ liberalismu.³⁶

³² Dne 26. 8. 1900 se např. v Olomouci konala schůze českých průmyslníků z Moravy, která jednala o zdražování uhlí. Účastníci zvolili deputaci k vládě, v níž měli významné zastoupení lidovci, a dohodli se na vytvoření společnosti pro nákup uhlí.

³³ Šlo o preferování moravských požadavků, především zřízení české univerzity na Moravě, před mladočeskou jazykovou politikou, které vedlo na počátku roku 1903 ke konfliktům mezi lidovci a mladočechy. Literární archiv Památníku národního písemnictví Poz. E. Grégra, k. I ch 58. Dopis A. Stránského E. Grégrovi ze 4. 1. 1903; Národní listy 43, 13. 1. 1903, 13, 1; 15. 1. 1903, 15, 1; 8. 2. 1903, 38, 1–2; Čas 16, 14. 2. 1903, 7, 100–101. SOAB G 68, k. 26. Lidový klub, 22. 1. 1903.

³⁴ LN 16, 19. 11. 1908, 318, 1–2.

³⁵ LN 16, 1. 10. 1908, 269, 1.

³⁶ Srov. zejména čl. „Liberalismus“. LN 14, 30. 1. 1907, 30, 1.

Posílení buržoazních zájmů v politice lidové strany se projevilo také v jejím poměru k otázce vývozu kapitálu. Jestliže předáci lidové strany měli sami jen malou účast přímo na podnikání mimo rámec Moravy,³⁷ jako političtí představitelé hospodářských aspirací české buržoazie vítali hospodářské pronikání habsburské monarchie na Balkán. V lidové straně se natolik ujala představa, že „země balkánské jsou přirozeným našim odbytištěm“, že lidovci souhlasili s energickou zahraniční politikou monarchie v této oblasti. Lidové noviny dokonce neváhaly z hospodářských důvodů přitakávat přípravám na anexi Bosny a Hercegoviny a když k ní došlo, hodnotily ji především z hlediska hospodářského prospěchu.³⁸ Zájem o balkánské trhy zároveň signalizoval, že lidová strana již dávala přednost průmyslovým zájmům před zájmy agrárními.³⁹

Zásadní politickotřídní změny, jimiž lidová strana po roce 1905 procházela, se projevovaly také v jejím politickoorganizačním vývoji, který se vyznačoval nejen zvýšenou aktivizací, ale celkově globálnějším pojetím politického působení. Tento pohyb našel svůj výraz v novém organizačním statutu strany přijatém na jejím sjezdu v lednu 1909. Jeho zásady svědčily o tom, že vedení strany si bylo vědomo podstatných proměn v postavení politických stran, které byly přinášeny demokratizací volebních řádů a zmasověním politického života. Oproti statutu z roku 1896 a z roku 1906 nový statut mnohem přesněji a přísněji vymezoval zásady příslušnosti ke straně a přenášel důraz od čistě důvěrnického organizačního principu k principu hierarchizovaných organizačních mezistupňů. Pozornost nově věnoval také začlenění „satelitních“ organizací do rámce strany.⁴⁰

Zásady statutu byly vyjádřením stavu, k němuž lidová strana v úsilí o organizační posílení v masovém politickém a třídním boji směřovala už před rokem 1909. Lidová strana totiž nezůstávala mimo obecný trend, když pod dojmem zintenzivnění zápasu o každého voliče nejen upevňovala vlastní čistě stranickou organizaci, ale přistoupila také k budování organizací zájmových, odborových, mládežnických ap., těsně se přimykajících ke stranické organizaci.⁴¹ Aktivita Selské jednoty, Řemeslnicko-živ-

³⁷ Šlo hlavně o spoluúčast na hospodářském pronikání na Slovensko. Srov. J. Malíř, *O poměru české buržoazní politiky na Moravě k česko-slovenské vzájemnosti na přelomu 19. a 20. století*, SPFFBU C 27, 1980, 153–162.

³⁸ „Chceme svému vývozu zabezpečiti výhody, jež poskytne dohledná doba velkého rozvoje balkánských států a hospodářské otevření Malé Asie. Je nejvyšší čas, abychom s tou zdravou hospodářskou politikou, již ohlásil zahraniční ministr, energicky začali.“ (LN 16, 30. 1. 1908, 29, 1). „Rakousko-Uhersko má dobré právo a všechnu příčinu pouštět se na hospodářský výboj na Balkán.“ (LN 16, 21, 2. 1908, 51, 1). Srov. dále LN 16, 20. 8. 1908, 227, 1; 17. 1. 1909, 17, 9.

³⁹ Při jednáních o obchodní smlouvě se Srbskem např. lidovecký tisk v souhlase s postojem brněnské obchodní a živnostenské komory brojil proti agrárně ochrannému duchu jednání.

⁴⁰ Srov. tzv. Starý statut, Nový statut a Návrh organizačního statutu lidové strany pokrokové. SOAB G 68, k. 26. Lidový klub; SOAB B 26, k. 383, č. 2018/1909; Velehrad 8, 18. 7. 1896, 30, 1–2.

⁴¹ Změna stylu politické práce byla nutností, kterou si lidovci dobře uvědomovali: „Lidu nelze nyní již jen poroučeti, ale (...) získá si jej ten, kdo mezi něj jde a mezi ním pracuje a jej uvědomuje. Strana lidová bude také muset změnit úplně svou taktiku – pracovatí jen o volbách – ač-li bude mět uhájiti svou existenci.“ SOAB G 68, k. 49. Volby říšské, 25. 4. 1907.

nostenské jednoty, Klubu lidové strany i Sdružení selského dorostu a dalších organizací se stala důležitým prostředkem globálního politického působení lidové strany. Zvláště markantně se důležitost úlohy těchto organizací při politickém vystupování lidovců projevila v působnosti Klubu lidové straně v Brně, která odrážela některé nové rysy.⁴²

Vedle tradičních akcí — debatních večírků o aktuálních politických otázkách — pořádaných pro úzký okruh předáků strany vždy v Brně, kterými se činnost klubu dříve často vyčerpávala, byly nyní organizovány diskuse o nejrůznějších problémech, a to i za účasti také pokrokařů, živnostníků i lidí z uměleckých kruhů. Akce klubu už nezůstávaly omezeny jen na Brno, jejich obsah i dopad se značně rozšířil. Klub tím, že politicky působil přímo na veřejnost, zakládal místní organizace, pořádal mimořádné členské schůze, k nimž byli přizýváni i členové Selské jednoty a Řemeslnicko-živnostenské jednoty, a účinně vystupoval proti stranickým soupeřům, projevoval schopnost rychlé politické mobilizace široké členské základny. Jeho váha v lidové straně značně stoupla, zvláště když se kromě problémů denní politiky zabýval také zásadními programovými otázkami.⁴³

Aktivizace lidové strany se netýkala jen jejích celozemských organizací. Zasahovala také činnost lokálních organizací a vedla k zakládání nových organizací. Nově byly založeny kluby lidové strany v Králově Poli, Židenicích a později i v Husovicích. Tam, kde ještě neexistovaly organizace strany, se stoupenci lidovců aktivizovali pořádáním důvěrných schůzí, jichž se zúčastňovali čelní představitelé strany.

Účinnější formy politického působení se projevily také v ústředí lidové strany. Užší výkonný výbor se scházel mnohem častěji než dříve, často zasedal i několikrát v měsíci; rozhodováním o všech důležitých zásadních i taktických otázkách nejen sjednocoval postup strany navenek, ale upevňoval zároveň disciplínu strany. K upevnění politické linie brněnského ústředí strany směřovalo také rozhodnutí, aby před konáním sjezdů strany byly svolávány krajské sjezdy. Důležitým krokem k posílení vlivu výkonného výboru na členské řady bylo zakoupení listu Hlasy ze západní Moravy, i když nový orgán ani zdaleka nemohl nahradit Lidové noviny, které roku 1908 přestaly být oficiálním orgánem strany.⁴⁴

Tato nebývalá aktivita Klubu lidové strany i celé strany byla podmíněna politickým prosazením mladé politické generace, která se stala iniciátorem celkové reorganizace strany. Na žádost mladých členů strany byla na 3. 11. 1908 svolána mimořádná valná hromada Klubu lidové strany, která kromě kooptace F. X. Hodáče a J. Stránského do předsednictva klubu přijala důležité návrhy: Hodáče na revizi programu, Šlesingera na přijetí nového organizačního statutu, které se staly podkladem jednání sjezdu strany v lednu 1909. Tyto kroky byly vyvolány jak nespokojeností s nedostatky a neúspěchy lidové strany v období po zavedení všeobecného hlasovacího práva, tak připravovanou fúzí s pokrokovou stranou. Složení komise pro vypracování nového programu a organizačního statutu

⁴² O činnosti Klubu viz SOAB B 26, k. 2490, sg. 259, a tisk.

⁴³ SOAB B 26, k. 2553 B, sg. 21; k. 2559, sg. 34, k. 2551, sg. 3.

⁴⁴ HzzM 10, 6. 11. 1908, 45, 1; LN 16, 14. 3. 1908, 73, 1–2.

prozrazovalo posílení pozic mladší generace v lidové straně i posílení protiklerikálního a protistaročeského kursu strany.⁴⁵

Podstatné změny, ke kterým v lidové straně ve vztahu k jednotlivým třídám a vrstvám v prvním desetiletí 20. století došlo, se odrazily také v programu lidové strany přijatém na jejím sjezdu 5.—6. 1. 1909. Přípravy na sjezd, samotný sjezd a přijatý program prozrazovaly, že lidová strana kladla zvýšený důraz na hospodářské a sociální otázky.⁴⁶ Třebaže do určité míry byla celá reorganizační kampaň vrcholící sjezdem podmíněna snahou vyjít vstříc pokrokářům, její kořeny spočívaly v měnící se situaci české buržoazie na Moravě, a to jak v ohledu nacionálním, tak sociálně třídním. Nic na tom neměnila ani skutečnost, že úsilí podřídit hospodářské zájmy i třídní boj konkurenčnímu zápasu s německou buržoazií bralo na sebe podobu nacionálního boje o existenci celého národa. Toto základní pojetí nacionální a třídní situace české buržoazie na Moravě bylo i v pozadí zdánlivě progresivních sociálně ekonomických postulatů lidovců.

Programový referát F. X. Hodáče proklamoval, že lidová strana má být stranou „sociálně pokrokovou“, „stranou výrobních a pracujících vrstev“. Za cíl hospodářské politiky lidové strany stanovil spravedlivé „rozdělení důchodů“, které by vedlo ke stavu „sociální rovnováhy“. Programový postulat „vyrovnání protiv“ měl v lidoveckém pojetí několik stránek. Obračel se sice proti těm, kdo „hromadí nadměrné jmění a nadměrné důchody“, ale prostředky proti nim nehledal ve změně vlastnictví výrobních prostředků, nýbrž v daňové politice, v progresivním zdanění zisků při zachování nedotknutelnosti soukromého vlastnictví. Podobně požadavek „pojistiti dělníkovu osobní neodvislost od zaměstnavatele“ měl být realizován pouze na základě ochranného zákonodárství, které by omezovalo pracovní dobu, stanovilo minimální mzdy, umožňovalo pojištění ap. Nepřekračoval tedy hranice dřívějšího platonického zájmu o dělnictvo a jen skromných reformních návrhů, jako byl například návrh na zřízení zprostředkovatelen práce, které konec konců vyrůstaly ze snahy předejít revolučnímu hnutí dělnictva.⁴⁷ Požadavek sociální rovnováhy nebyl založen na principu sociální rovnosti; směřoval na jedné straně k „zesílení neodvislých výrobních vrstev, obchodnictva, živnostnictva a rolnictva“, tedy středních podnikatelských vrstev, které stále těžce zápasily s německým kapitálem, a na druhé straně vyjadřoval snahu lidové strany sladit agrární a průmyslové zájmy v jednotnou hospodářskou politiku.⁴⁸ Zároveň se

⁴⁵ Komisi tvořili poslanci K. Novák, L. Pluhař, J. Budínský, dále P. Fiša, F. X. Hodáč, J. Stránský, V. Šlesinger, A. Heinrich, kteří po odstoupení A. Stránského z předsednictví Klubu lidové strany 28. 3. 1908 stáli v popředí jeho akcí.

⁴⁶ O průběhu sjezdu srov. *Zpráva o sjezdu lidové strany na Moravě*, Brno 1909. *Zpráva zemského sekretariátu lidové strany pokrokové za rok 1909—1910*, Brno 1910.

⁴⁷ L^N 17, 6. 1. 1909, 6, 1—5; 3. 1. 1909, 3, 1; Srov. též L^N 9, 30. 10. 1901, 251, 1: „Odpomocí nezaměstnanosti zastaví se klesání státních a městských daní, učiní se zbytečnými chudinské podpory (...) a což není méně důležité — vyvaruje se jinému zlu: rostoucím řadám těch, v nichž roztrpčení na společenský pořádek tvoří výbušný živel nebezpečný klidnému rozvoji veřejných poměrů.“

⁴⁸ „Tento jednotný směr, určitý program naše strana dnes má. Jest to program sociální rovnováhy, který promyšleným postupem, daňovou politikou, hospodářskou a sociální politikou přesně vyznačenou chce dosáhnouti vyrovnání společenských protiv, ovšem jinak než sociální demokracie.“ L^N 17, 12. 1. 1909, 12, 1.

stavěl proti sociálně demokratickému řešení sociálních protiv třídním bojem a naopak odrážel modifikované, pozdně liberalistické představy o společnosti a jejím hospodářském životě. Hospodářské zásady nového programu žádaly, aby každý jednotlivec měl možnost se hospodářsky uplatnit, měl právo na „osobní neodvislost“ a „soukromé vlastnictví“. Odpor k velkokapitálu, který byl v programu vyjádřen, se příznačně vztahoval jen na velké pozemkové vlastnictví a finanční velkokapitál, zřetelně tak naznačoval svou podmíněnost nacionalistickými přístupy.

Také politický program, přednesený na sjezdu A. Stránským, prozrazoval omezenost reformních záměrů lidové strany. Hlavní cíle i nadále zůstávaly v oblasti mocenské a nacionální; posílení autonomie, oslabení germanizace a klerikalismu mělo být dosaženo ne „pozitivní“ politikou mladočechů, ale totálním nacionálním zápasem, důslednou opozicí vůči vládě, posílením mocenských pozic české buržoazie na Moravě.⁴⁹

Celkově byl program výrazem podstatných změn, k nimž lidová strana od svých maloburžoazních počátků dospěla. Odrážel silící podnikatelských vrstev na politice lidovců a jejich úsilí soustředit v zájmu silící české buržoazie pod svým vedením městskou a venkovskou maloburžoazii a vést ji k zápasu jak s německou buržoazií, tak s dělnickým hnutím. Tento obrat „z obrany na výboj“ naznačoval, že česká buržoazie na Moravě při sledování svých dílčích třídních a mocenských zájmů byla ochotna odmítnout patronaci silnější české buržoazie z Čech, pokud nevyhovovala jejím záměrům: „Celý svůj program budeme prováděti jako strana moravská. Chceme-li soustřediti život všech zemí českých, musíme nejdříve soustřediti a zesílit jako pevný celek Moravu, i v ohledu kulturním i hospodářském.“⁵⁰

Lidová strana tak v tomto období, ohraničeném volební reformou na Moravě a v Předlitavsku a jejím sloučením s pokrokovou stranou, dospěla do fáze, kdy se vyhranila její politická a třídni funkce jako reprezentantky silící české buržoazie na Moravě. Její další vývoj byl ovlivňován nejen touto úlohou, ale na rozdíl od mladočechů v Čechách také řadou dalších faktorů (stále značným podílem maloburžoazních živlů ve straně, konkurencí silných konzervativních politických sil na Moravě, hospodářskou převahou německé buržoazie), které způsobily, že lidovci před první světovou válkou zaujali v rozložení politických sil na Moravě i v říšské politice jiné místo než národní strana svobodomyšlná v Čechách. Sloučení s mladočeskou stranou a ostatními politickými frakcemi, reprezentujícími zejména českou průmyslovou buržoazii, v roce 1918, ve stranu státoprávní demokracie (později zvanou národní demokracie) však ukázalo, že základní vývojový trend lidové strany byl přes všechny zvláštnosti a odchylky shodný s těmi politickými silami, které hájily zájmy dědiců liberálnější části české buržoazie v českých zemích.

⁴⁹ Na schůzi Klubu lidové strany 29. 9. 1908 v Brně A. Stránský formuloval nacionalistické postoje české buržoazie otevřeně: „My však na žádné smíření ani nepochybně, poněvadž stojíme ve výboji, kdežto Němci mají již všeho dosti. Myslím, že jinak to u nás v Rakousku nepůjde jenom vývojem národnostním, a to po zemích. Co tímto vývojem v Čechách ztratíme, to nám nabude zde na Moravě“. SOAB B 26, k. 2490, sg. 259. Klub lidové strany, 29. 9. 1908.

⁵⁰ LN 17, 6. 1. 1909, 6, 2.

ZUR KRISTALLISATION DES KLASSENPOLITISCHEN PROFILS DER TSCHECHISCHEN POLITISCHEN PARTEIEN IN MÄHREN VOR DEM I. WELTKRIEG

Der Autor dieses Beitrags befasst sich mit der Problematik der strukturellen Änderungen im System der tschechischen politischen Parteien in Mähren vor dem I. Weltkrieg. Er behandelt die Frage, wann, unter welchen Umständen und mit welchen Ergebnissen sich die „allnationalen“ Parteien in die „Interessenparteien“ verwandelten, d. h. in die Parteien, die offen die Interessen ausgeprägter Sozialschichten und -Gruppen verteidigten.

Der Autor geht dabei von der Analyse der politischen, organisatorischen und sozial-klassenmässigen Entwicklung der Volkspartei aus, die in der politischen Differenzierung der tschechischen Gesellschaft in Mähren um die Jahrhundertwende eine ähnliche Rolle spielte wie die jungtschechische Partei in Böhmen. Er beschäftigt sich hauptsächlich mit der Frage, wie diese führende tschechische politische Partei in Mähren, die sich noch in den ersten Jahren des 20. Jahrhunderts ihren kleinbürgerlichen Charakter bewahrt hatte, zur echten Partei der Bourgeoisie wurde. Er stützt sich auf die Analyse der Beziehungen der Volkspartei zu den verschiedenen gesellschaftlichen Klassen und Schichten und macht auf die Tatsache aufmerksam, dass die grundsätzlichen Änderungen dieser Beziehungen nach der Erweiterung des Wahlrechts auf dem mährischen Landtag im Jahr 1905 und vor allem nach der Einführung des allgemeinen Wahlrechts für den Reichsrat im Jahr 1907 eingetreten sind.

Obwohl sich die Volkspartei im alltäglichen Kampf um die Wähler auch weiter um Stimmen des städtischen und auch des ländlichen Kleinbürgertums und um gute Beziehungen zur Arbeiterbewegung bemühte, wurden in ihren politischen Stellungnahmen gerade in den Jahren 1907–1909, wo sie mit der mährischen Fortschrittspartei verschmolz und ihr Programm revidierte, die Wirtschafts- und Machtinteressen der stärkenden tschechischen Bourgeoisie massgebend. Trotz der wiederlebenden kleinbürgerlichen Züge und der oppositionellen politischen Linie, die unabhängig sowohl von der jungtschechischen Partei als auch von der Gunst der kleinbürgerlichen Wähler war, entwickelte sich die Volkspartei in den Jahren 1905–1909 zu einer tatsächlichen politischen Repräsentantin des liberaleren Teils der tschechischen Bourgeoisie in Mähren.